

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ЛЬВІВСЬКИЙ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС

№ 15 2024

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ У ЛАТИНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Бенькевич Галина Андріївна

викладачка кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-7496-0077>

У статті досліджено способи інтерпретації соціокультурного простору у латинській фразеології. Проаналізовано, як фразеологізми латинської мови відтворюють реалії античності. У статті розглянуто методи та підходи до вивчення фразеологічного матеріалу. У лінгвістичних працях з вивчення фразеології підтверджено їхній вплив на формування культурної ідентичності, співвідношення з історичними подіями, зв'язок з соціальними нормами, цінностями. Латинська фразеологія є не лише важливим елементом мовної спадщини, а й цінним джерелом для розуміння особливостей соціокультурного простору різних століть. Розглянуто ключові тенденції у розвитку латинської фразеології. Розглянуто мовні приклади фразеологізмів латинської мови. Дослідження базується на аналізі літературних джерел та латинських фразеологізмів. Інші дослідження вчених частково присвячені взаємозв'язку з соціокультурним простором, зокрема соціолінгвістичним аспектам фразеології. Проведено когнітивний, історико-культурний та семантичний аналізи фразеологізмів. Когнітивний аналіз фразеологізмів як концептуальної структури допомагає з'ясувати ментальні категорії та концепти у контексті доби. Історико-культурний аналіз встановлює зв'язок між фразеологізмами та історичними подіями, соціальними явищами. Семантичний аналіз фразеологізмів стосується змісту фразеологізмів, зокрема символіки культурних конотацій. У статті окреслено напрями подальших досліджень, доцільність використання результатів дослідження у вивченні та викладанні латинської мови, для розуміння контексту висловлювання. Особлива увага буде приділена тлумаченню соціальних норм, цінностей та стереотипів античності. Фразеологічний матеріал дослідження цінний для використання при формуванні навиків критичного мислення, культурної компетентності, розуміння універсальних соціальних принципів і цінностей. Латинські фразеологічні одиниці не є широко вживаними, а здебільшого стосуються окремої сфери, тому ми їх розподіляємо на групи і звертаємо увагу на поєднання компонентів і співвіднесення семантики усього вислову з семантикою його окремих складників-компонентів. Латинські фразеологізми умовно розподілені на групи: Політичні та соціальні структури. Суспільна етика та мораль. Філософія та мудрість. Військові та стратегічні поради. Успіх та удача. Комерційні та правові поради.

Ключові слова: латинська фразеологія, соціокультурний простір, соціокультурний контекст, фразеологізми, реалії.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Фразеологія у мові містить численні інтерпретації соціокультурного простору та культури суспільства. Фразеологізми певного історичного періоду виникають під впливом соціальних подій, стають маркерами соціокультурного простору. Вони зберігають у собі особливості епохи та соціального середовища. І ми зараз спостерігаємо сучасні соціальні зміни, які торкнулися мови. Мова, як жива система, завжди адаптується до нових реалій, таким чином фразеологія бере участь у глибинних процесах у суспільстві.

Розуміння того, як фразеологія інтерпретує соціальні зміни і ширші соціокультурні тенденції, зберігає колективну пам'ять та культурну ідентичність.

Вивчення фразеології у контексті соціальних змін відкриває нові можливості для дослідження взаємозв'язку між мовою та суспільством, дозволяючи краще зрозуміти, як мова відображає і впливає на соціальні процеси. Це сприяє розвитку лінгвістичної науки та соціології, культурології та історії.

Латинські фразеологізми, якими послуговуються сучасні європейські мови, є джерелом соціокультурних тенденцій суспільства, які є новим знанням для сучасної лінгвістики та культурології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх десятиліть фразеології було присвячено праці видатних вчених, таких як Ш. Баллі, Ж. Паулі, В. Залеський, А. Рамбо, Л. Леже, В. Ральстон та ін., вони заклали основи фразеологічної теорії. Т. Добровольська та І. Голубовська зосередили увагу на соціолінгвістичних аспектах фразеології, вивчаючи взаємозв'язок між мовою та соціальними процесами.

Соціокультурний простір досліджували В. Литвин, А. Савченко, Н. Гапон, Т. Тюльпа та інші науковці. Джерелами розвідки є дослідження, присвячені смислового наповненню поняття «соціокультурний простір».

Формулювання мети і завдань статті.

Метою цієї статті є аналіз інтерпретації соціокультурного простору у фразеології, визначення зв'язку між соціальними змінами та розвитком фразеологізмів. Для досягнення цієї мети необхідно виконати наступні завдання:

1. Дослідити вплив соціальних факторів на формування й еволюцію фразеологізмів.

2. Проаналізувати фразеологізми, які відтворюють соціальні явища та історичні події.

3. Виявити, як соціальні зміни та події впливають на мову, та як мова фіксує ці зміни, формуючи культурну й історичну пам'ять суспільства.

У дослідженні соціокультурного простору через призму фразеології ми намагаємося розкрити вплив соціальних змін та подій на мову, і навпаки.

Особистість набуває у суспільстві соціальні характеристики і займає нішу у світі комунікації, оцінює цей світ, змінює його. Основним мотиватором до розвитку для людини є цінності, сформовані ще в античності. Вони доступні через мовно-фразеологічну спадщину Стародавніх Греції та Риму і транслиують людству культуру та менталітет того часу, а водночас містять незмінні постулати буття.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. у світогляді переважає антропоцентричний принцип, а основним об'єктом дослідження вчених стає мовна картина світу та її складові – концепти. «Концепт» – «глобальна одиниця смислової діяльності», «квант структурованого знання», «одиниця семантичного простору мови» (Wierzbicka, 1992, р. 7), «уявлення про фрагмент світу», «національний образ з ознаками індивідуального уявлення» (Wierzbicka, 1992, р. 14).

Соціокультурний простір – це складний і багатовимірний концепт, який охоплює взаємодії між різними соціальними групами та культурними елементами, що формують суспільне життя. Він включає в себе матеріальні аспекти, такі як архітектура і технології, і нематеріальні елементи, як-от цінності, норми, традиції, мова. Розуміння соціокультурного простору є ключовим для аналізу суспільних процесів і явищ, оскільки він відображає комплексність і динамізм соціального життя (Теміров, 2019).

Соціокультурний простір людство освоїло у процесі свого існування. Цей простір є частиною фізичного простору, тобто є олюдненим

простором. Він вписаний у простір біосфери. Соціокультурний простір є простором людського буття, який має соціально-культурний і духовно-практичний виміри. Мерло-Понті писав, що простір – це не місце, в якому розташовані речі, а лише характеристика можливої послідовності їх розташування. С. Кримський підкреслював, що якщо людина як тілесний індивід займає певне місце у фізичному просторі, то у своєму соціальному бутті людина ніби «розкидана» у світі, у справах і подіях життя та духу, у тимчасовості свого унікального існування (Кримський, 2012).

Людина у своєму бутті перебуває одночасно у різних багатовимірних просторових структурах, сенс яких визначається тим, якою мірою вони відповідають буттєвій ситуації людини в певний момент часу; якою мірою їх освоїла людина. Наприклад, для людини суттєвою є комфортність її житла, робочого місця, місця відпочинку, автомобіля, перебування в полі інших людей тощо.

Соціокультурний простір твориться людьми, які освоюють фізичний простір і перетворюють його частину відповідно до своїх потреб та інтересів: моделюють умови власного життя, будують населені пункти, освоюють надра землі, ближній космос, обробляють землю, вирощують нові види рослин і тварин тощо. Усе це є підпросторами соціокультурного простору, які формують поле людської культури.

Людина одночасно перебуває у просторі життя, соціуму, культури, інших людей, свого внутрішнього світу. Людина не перебуває в просторі, а організовує, структурує простір свого буття в культурі. Вона створює свій особистий простір, який вписаний у простір соціуму. Водночас відбувається автономізація, «приватизація» власного соціокультурного простору. Соціокультурний простір з власними культурно-історичними межами має тенденцію до розширення: суспільство постійно освоює нові ділянки фізичного простору, окультурює їх, усупільнює.

Особливо цінними для завдань дослідження становлять висновки філософів щодо соціокультурних характеристик мови. В. фон Гумбольдту вдалося вперше представити мову як продукт суспільного розвитку, що залежить від культурних умов. Діяльнісноенергетична концепція мови дослідника дозволила вперше в історії лінгвофілософської думки показати мову в новій якості – як прояв людської культури. Такий аспект теоретичних положень дослідника слугуватиме нам основою не лише для виявлення особливостей соціокультур-

ної обумовленості взаємовпливу природних і штучних знакових систем, а й для з'ясування їх антропологічного змісту.

Центром інформаційного простору є суб'єкт, який у ході своєї діяльності створює, накопичує, зберігає та передає інформацію. Соціокультурна комунікація зумовила виникнення засобів комунікації, а природна потреба в спілкуванні виявила здатність закріплювати, змінювати й удосконалювати ці засоби.

Для розуміння суті сучасних явищ необхідний діалог з історією. Урахування культурно-історичних передумов лінгвокультурних змін як методологічна проблема порушується в працях В. фон Гумбольдта. Дослідник переконує, що «навіть найвіддаленіше минуле все ще присутнє в теперішньому – адже мова насичена переживаннями попередніх поколінь і зберігає їх живе дихання» (Гумбольдт, 1986, с. 82). Більше того, такий підхід у поєднанні з принципом історизму є однією з передумов вивчення мови як живої системи. Це дає змогу враховувати світ носіїв мови, їх спосіб життя, національний характер, менталітет тощо, адже реальне вживання слів у мовленні визначається соціальним і культурним докільлям того, хто говорить мовою мовного колективу за певних соціокультурних умов. Тому в межах нашого дослідження застосовано культурно-історичний підхід.

Сучасний соціокультурний простір є середовищем функціонування мови, і природної, і штучної. При цьому «культура інформаційної ери» усвідомлюється нами як новітній період у розвитку людства із використанням інформаційно-комунікаційних засобів спілкування та пріоритетом соціальних практик, які запускають процес обміну інформацією та знаннями.

У семантичному просторі мова виступає засобом комунікації, який робить динамічним соціокультурний простір.

З'ясування основних характеристик і функціональних ознак мовних явищ у межах комунікативної парадигми інформаційної ери спонукає нас тлумачити мову як соціокультурно обумовлену знакову систему, яка виробляє, акумулює і передає інформацію відповідно до комунікативних потреб соціуму культурноісторичної епохи (у нашому випадку – інформаційної доби).

Як зазначає Е. Сепір, «мова є комунікативним процесом у чистому вигляді в кожному відомому нам суспільстві» (Sapir, 1949, p. 211). Цю ознаку зазвичай вважають первинною, адже комунікативна функція іманентно властива мові. Погоджуємося з позицією С. Дуд-

ника, що комунікативна складова мови має чільне місце в історико-культурному поступі людства, стверджуючи: «Тільки розвиваючи мовну комунікативну систему, людина виявилася здатною перетворити звичайне суспільне існування в складний, функціонально багатоманітний цивілізаційний стан». Розширимо цю тезу можна твердженням, що функціонування суспільства передбачає існування комунікації, яка і є його невід'ємною складовою.

Будучи за своєю природою абстрактною, мова лише в процесі її застосування членами суспільства набуває реального існування в живому мовленні. Тому, на нашу думку, не буде перебільшенням сказати, що комунікаційні характеристики знакової системи мови є ключовими для формування концептуального каркасу культури загалом і мають бути враховані при уточненні значень термінів.

Латинські фразеологізми, що відображають суспільні аспекти, використовуються часто сьогодні, оскільки передають соціальні та культурні цінності. Ось деякі з найвідоміших латинських фразеологізмів про суспільство:

1. Політичні та соціальні структури

Vox populi, vox Dei – Голос народу – голос Бога.

Panem et circenses – Хліба і видовищ.

Divide et impera – Розділяй і володарюй.

2. Суспільна етика та мораль

Homo homini lupus – Людина людині вовк.

In vino veritas – Істина у вині.

Omnia vincit amor – Любов перемагає все.

Alea iacta est – Жереб кинуте.

Carpe diem – Лови мить.

3. Філософія та мудрість

Per aspera ad astra – Через терни до зірок.

Dum spiro, spero – Поки дихаю, сподіваюсь.

Mens sana in corpore sano – Здоровий дух у здоровому тілі.

Nihil novi sub sole – Немає нічого нового під сонцем.

4. Військові та стратегічні поради

Si vis pacem, para bellum – Хочеш миру – готуйся до війни.

Non scholae, sed vitae discimus – Ми вчимося не для школи, а для життя.

5. Успіх та удача

Audentes fortuna iuvat – Сміливим щастить.

Fortes fortuna adiuvat – Фортуна допомагає сміливим.

6. Комерційні та правові поради

Caveat emptor – Нехай покупець буде обережним.

Вивчення фразеології в контексті соціокультурного простору спонукає до використання

різних методологічних підходів, які розкривають глибинні зв'язки між мовою та культурою.

Когнітивний аналіз розглядає фразеологізми як концептуальні структури, що відображають культурні моделі та світогляд античного суспільства. Метод когнітивного аналізу виявляє фразеологізми, ментальні категорії та концепти, властиві історичному періоду. Наприклад, фразеологізм «*Vox populi, vox Dei*» («Голос народу – голос Бога») говорить про верховенство народної волі в політичному житті античного Риму.

Історико-культурний аналіз встановлює зв'язок між фразеологізмами та історичними подіями, соціальними явищами. Фразеологізми, які мають пряме відношення до історичних реалій, наприклад, «*Panem et circenses*» («Хліба і видовищ») відображають соціальну політику, у цьому випадку це політика римських імператорів, спрямована на забезпечення лояльності громадян.

Семантичний аналіз фразеологізмів застосовують при дослідженні змістовних аспектів фразеологізмів, зокрема символіки культурних конотацій. Наприклад, вираз «*Mens sana in corpore sano*» («У здоровому тілі здоровий дух») дає уявлення про гармонію фізичного та духовного здоров'я як елементу римської культури.

Латинська фразеологія, як і будь-яка інша, піддавалася впливу соціальних змін, що відбувалися в античності. Зміни в політичному, економічному та культурному житті Риму залишилися у фразеологізмах, які набули нових значень, або вийшли з ужитку.

Наприклад, фразеологізм «*Divide et impera*» («Розділяй і володарюй») був символом політики римських імператорів, для підтримання влади через розмежування суспільства на соціальні групи. Таким чином розуміємо складну політичну ситуацію римських імператорів та їхнє маніпулювання суспільними процесами для збереження стабільності.

Соціальні зміни впливали на появу нових фразеологізмів, наприклад, у часі зростання комерції та розвитку права в Римі. Так виникли фразеологізми економічного та правового спрямування: «*Caveat emptor*» («Нехай покупець буде обережним»).

Фразеологізми латинської мови творили культурну ідентичність античного суспільства. Вони сприяли закріпленню соціальних та куль-

турних цінностей. Наприклад, фразеологізм «*Omnia vincit amor*» («Любов перемагає все») є висловом ідеалу романтичної любові, що став культурною цінністю. Такі фразеологізми пояснюють, що є важливим та цінним у суспільстві.

Латинська фразеологія творила спільний культурний простір з різних соціальних груп та регіонів в єдиному культурному контексті. Вирази, такі як «*Senatus populusque Romanus*» («Сенат і народ Риму»), підкреслювали єдність та співпрацю різних прошарків суспільства.

Латинські фразеологізми зберегли первісне значення, і деякі набули нових конотацій, адаптувалися до сучасних реалій.

Наприклад, вираз «*Carpe diem*» («Лови момент») використовується сьогодні для підкреслення важливості насолоди моментом життя тут і зараз, оскільки сучасний світ швидкоплинний.

Інший приклад – вираз «*Alea iacta est*» («Жереб кинуто») підкреслює вираз незворотності прийнятого рішення.

Висновки та рекомендації для подальших досліджень. Вивчення латинської фразеології в контексті соціокультурного простору дає глибоке розуміння історичних та культурних аспектів античності і пролонгує їхню доцільність і життєздатність у сучасних мовах та культурі. Латинські фразеологізми як елемент мовної спадщини водночас є джерелом для розуміння соціокультурного контексту попередніх поколінь.

Подальші дослідження в цьому напрямку можуть охопити увесь існуючий пласт фразеологізмів, їхні еволюційні зміни та здатність адаптуватися до сучасних реалій. Латинська фразеологія є цікавою для порівняння її функціонування у різних європейських мовах та культурах та у формуванні сучасних культурних цінностей.

Знання про латинську фразеологію корисні для лінгвістів, педагогів, істориків, культурологів та представників нових наук. Використання фразеологічного матеріалу у викладанні латинської мови та культури даватиме глибинне розуміння історичних та культурних аспектів античного світу, а також впливатиме на формування навиків критичного мислення та культурної компетентності у студентів, розуміння ними універсальних соціальних принципів і цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гумбольдт В. фон. Загальне мовознавство: Вибрані праці. Київ: Видавництво української мови, 1986. 352 с.
2. Кримський С. Б. Філософські виміри сучасного світу. Київ: Дух і Літера. 2012.

3. Теміров Б. Ю. Інтерпретація соціокультурного простору в сучасній філософії. Одеса: Видавництво «Астропринт». 2019.
4. Sapir E. Culture, Language, and Personality: Selected Essays. Berkeley: University of California Press, 1949. 548 p.
5. Wierzbicka A. Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations. New York: Oxford University Press. 1992.

REFERENCES

1. Humboldt, V. fon. (1986). *Zahalne movoznavstvo [General linguistics]: Selected Works*. Kyiv: Ukrainian Language Publishing House. [in Ukrainian].
2. Krymskyi, S. B. (2012). *Filosofski vymiry suchasnoho svitu [Philosophical Dimensions of the Modern World]*. Kyiv: Spirit and Letter. [in Ukrainian].
3. Temirov, B. Yu. (2019). *Interpretatsiia sotsiokulturnoho prostoru v suchasni filozofii [Interpretation of Sociocultural Space in Contemporary Philosophy]*. Odessa: Astroprint Publishing House. [in Ukrainian].
4. Sapir, E. (1949). *Culture, Language, and Personality: Selected Essays*. Berkeley: University of California Press.
5. Wierzbicka, A. (1992). *Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. New York: Oxford University Press.

INTERPRETATION OF SOCIOCULTURAL SPACE IN LATIN PHRASEOLOGY

Galyna Andriivna Benkevych

*Lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety
35, Kleparivska Str., Lviv, Ukraine*

The article investigates the ways of interpreting the sociocultural space in Latin phraseology. It analyzes how Latin idioms reflect the realities of antiquity. The article discusses methods and approaches to the study of phraseological material. Linguistic studies on phraseology have confirmed their impact on the formation of cultural identity, the correlation with historical events, and the connection with social norms and values. Latin phraseology is not only an important element of linguistic heritage but also a valuable source for understanding the peculiarities of the sociocultural space of different centuries. Key trends in the development of Latin phraseology are considered, along with linguistic examples of Latin idioms. The research is based on the analysis of literary sources and Latin idioms. Other scholars' studies are partially dedicated to the relationship with the sociocultural space, particularly the sociolinguistic aspects of phraseology. Cognitive, historical-cultural, and semantic analyses of idioms have been conducted. Cognitive analysis of idioms as conceptual structures helps to elucidate mental categories and concepts in the context of the era. Historical-cultural analysis establishes the connection between idioms and historical events and social phenomena. Semantic analysis of idioms pertains to the content of idioms, including the symbolism of cultural connotations. The article outlines directions for further research and the feasibility of using the research results in the study and teaching of Latin to understand the context of expressions. Special attention will be given to the interpretation of social norms, values, and stereotypes of antiquity. The phraseological material of the research is valuable for developing critical thinking skills, cultural competence, and understanding universal social principles and values. Latin idiomatic units are not widely used but mostly pertain to specific domains; hence, we categorize them into groups and focus on the combination of components and the correlation of the semantics of the entire expression with the semantics of its individual components. Latin idioms are conditionally divided into groups: Political and social structures. Social ethics and morality. Philosophy and wisdom. Military and strategic advice. Success and luck. Commercial and legal advice.

Key words: Latin phraseology, sociocultural space, sociocultural context, idioms, realities.